

ДІАГНОСТИКА ВПЛИВУ ЗАНЯТЬ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА РОЗВИТОК УЧНІВ

Розвиток творчих здібностей учнів – життєво-важливе завдання школи. Протягом багатьох років у школі панував пояснювально-ілюстративний метод учіння, за якого всі знання повідомлялися учням у готовому вигляді. Діяльність школярів при цьому полягала в сприйнятті відомостей, що повідомлялися, їх осмисленні, запам'ятовуванні та відтворенні.

Зміна характеру праці людей, його інтелектуалізація, все більш широке залучення працюючих до участі в управлінні справами суспільства, держави гостро поставило перед школою завдання формування самодіяльної творчої особи.

Сучасні уявлення про творчу діяльність, зокрема в процесі трудового навчання, зводяться передусім до розуміння її як продукування нових оригінальних суспільно та особистісно значущих мотивів для розробки та виготовлення певних об'єктів. Залучення учнів під час праці до творчості передбачає не лише відтворення в пам'яті правил виконання дій, а й самостійне конструювання, прогнозування зміни конструкції та принципу дії при зміні параметрів системи тощо. Тому питання виховування творчої людини стає досить *актуальним та необхідним у вирішуванні*, бо сучасній людині необхідно швидко адаптуватися до нового характеру виробництва, набувати нових умінь, постійно оволодівати новими технологіями.

Метою дослідження є діагностика впливу занять у позашкільних закладах на розвиток учнів, рівень розвитку їхніх творчих здібностей.

Розвиток особистості – це такі її зміни, унаслідок яких індивід здатний ставити і вирішувати все більш складні конкретні завдання. У процесі реалізації цих завдань розвиваються творчі здібності людини, нарощується потенціал і з'являються можливості постановки і розв'язання нових завдань.

Творчість людини є методом самовираження особистості, упродовження своїх думок, фантазій, гіпотез у практичній діяльності. Творчість людини – це вміння реалізувати свої теоретичні знання і практичний досвід у вирішенні конкретної проблеми, новим, оригінальним способом.

Розглядаючи проблему розвитку творчих здібностей неможливо обійти поняття "здібності" і "творчі здібності". Під здібностями розуміють характеристику індивіда з боку психічних явищ, які зумовлюють успішність його діяльності [1: 416]. Б.М. Теплов укладає в поняття "здібність" три ознаки: 1) здібності – індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої; 2) здібності – не будь-які загальні індивідуальні особливості, а лише ті, що стосуються успішності виконання якої-небудь діяльності або багатьох діяльностей; 3) "здібність" не зводиться до тих знань, навичок або вмінь, які вже набуті даною людиною [2].

Таким чином, *творчі здібності можна визначити як індивідуальні характеристики особистості, зумовлені функцією розвитку задатків до створення об'єктивно чи суб'єктивно якісно нових матеріальних чи духовних цінностей.*

Поряд з уявленням і розвинутою пам'яттю, до творчих здібностей слід віднести ініціативність особистості людини. Без неї не може бути ніякої творчості. Однією із закономірностей розвитку різних видів мистецтва і творчості є безперервне підвищення ролі ініціативи й активності молоді в суспільному житті. До творчих здібностей молодих спеціалістів, учених можна віднести також спостережливість, зосередженість, винахідливість у складних ситуаціях, вміння відійти від шаблону, від раніше усталених догм [3: 541].

Сучасній людині необхідно швидко адаптуватись до нового характеру виробництва, набувати нових умінь, постійно оволодівати новими технологіями. Тому система "око – мозок – рука" повинна бути розвинута обов'язково рухомою і гармонійною. Заздалегідь невідомо, якої професії буде навчатися дитина в майбутньому, але готувати її до цього необхідно з початкової школи – оскільки зір та рука "задубіють", утратять здатність до розвитку і людина стане поганим робітником скрізь. Незалежно від її свідомості та старанності [4; 5].

Розвиток людини в першу чергу визначається ступенем удосконалення її рухового аналізатора. Останнім часом доведено, що руховий аналізатор бере безпосередню участь у міжаналізаторному синтезі. З огляду на це великий науковий інтерес становить дослідження залежності розумового розвитку від рухової активності дітей.

І.М. Сеченов першим висловив думку про те, що в головному мозку проходить аналіз пропріорецептивних імпульсів, і показав, що м'язові чуття не тільки посилюють інші, але й об'єднують їх. Він зазначав, що рука не є лише знаряддям для захвату. Долоня руки, подібно до сітчатки ока, дає усвідомлену форму предмета; а рухи руки подібно до рухів очного яблука дають величину та положення предметів відносно нашого тіла [6].

Те, що в цілісній діяльності мозку велику роль відіграє рухова зона кори великого мозку, довів В.М. Бехтерев. Він писав, що рухи руки завжди були пов'язані з мовою та здійснюють великий вплив на розвиток функцій мозку. Формування будь-якого нового рефлекторного акту неодмінно пов'язане з участю рухового аналізатора [7].

На жаль, в літературі є дуже мало даних про роль рухового аналізатора в функціональному розвитку мозку дітей, їхніх розумових здібностей.

Дані, одержані за допомогою електрофізіологічного методу, свідчать про те, що збудливість нервових клітин рухового аналізатора в новонароджених значно вища збудливості клітин інших сенсорних аналізаторних систем (слухової, зорової, шкірної чутливості та ін.) і що сенсорні механізми і рухового аналізатора вже з перших днів життя дитини беруть участь у діяльності інших аналізаторів. Згідно з даними М.М. Кольцової, у тих дітей, в яких під час смоктання спостерігаються енергійні постійні ритмічні рухи стискання і розтискання пальців рук, значно раніше проходить вироблення умовних природжених рефлексів на положення тіла для годування, на вигляд і голос матері, ніж у тих дітей, в яких ці рухи не розвинені або проявляються слабше.

Про те, яку роль відіграють у розумовій діяльності дітей рухи пальців, свідчать дані, одержані на 5-7-річних дітях. Дослід було проведено з трьома групами дітей. До першої групи включено дітей, які перед дослідом не виконували ніяких рухів. Діти другої групи перед дослідом робили присідання в ритмі 15 разів за хвилину. Третю групу склали діти, які

перед дослідом протягом трьох хвилин стискали і розтискали пальці рук у ритмі 15 разів за хвилину. У всіх дітей виробляли позитивний умовний рефлекс на один і той же звуковий подразник і диференціювання до нього. Умови вироблення рефлексів у дітей усіх цих груп були однакові. З табл. 1 видно, що тренування в тонких рухах пальців (III група), порівнюючи з іншими видами м'язової діяльності (наприклад присідання, що виконували діти II групи), прискорює вироблення як умовного позитивного рефлексу, так і диференційного гальмування майже в три рази. Латентний період умовних реакцій на подразнення в дітей III-ої групи виявився коротшим, ніж у дітей I та II груп.

Таблиця 1

*Особливості умовно-рефлекторної діяльності дітей залежно від ступеня включення рухів
(за М.М. Кольцовою)*

Група	Умови работ	На якому збігу одержаний умовний рефлекс	На якому підкріпленні одержано диференціювання	На якому не підкріпленні одержано згасання
I	Ні	18 ± 6	12 ± 3	25 ± 5
II	Присідання перед дослідом	-15 ± 5	11 ± 4	27 ± 4
III	Стискання і розтискання пальців перед дослідом	7 ± 4	4 ± 4	32 ± 5

Аналогічні результати було одержано в групах дітей, коли вони виконували арифметичні задачі.

У досліді двічі подавались прості і складні приклади на додавання. Виявилось, що в дітей, з якими проводилися систематичні вправи пальців рук до початку дослідження, час розв'язання легких прикладів склав у середньому 3 с, а при розв'язанні складних задач – 15 с, тоді як у групі, де діти не виконували ніяких вправ, ці показники відповідно дорівнювали 10-20 с і 100 с. Одержані дані свідчать про те, що тренування пальців рук є могутнім тонізуючим фактором для роботи кори великого мозку, для розвитку розумової діяльності людей різного віку.

Тонкі рухи пальців мають дуже великий вплив на розвиток мовної функції. М.М. Кольцова виявила надзвичайно сильний вплив пропріорецептивних імпульсів з м'язів і сухожиль пальців рук на розвиток моторної мови дітей. Діти у віці 1-2 років, які не вміли говорити, вже через тиждень після початку тренування пальців почали давати реакції диференційованого звуконаслідування.

М.М. Кольцова та її школа встановили, що ті діти, яким давали в руки різні предмети і дозволяли з ними гратися, значно швидше засвоювали їхню назву і призначення, ніж ті діти, яким тільки показували ці предмети і говорили, як вони називаються. Все це свідчить про те, що руховий аналізатор повинен розглядатися, як один з найсуттєвіших механізмів, що забезпечує цілісну інтегровану діяльність великого мозку.

Набуваючи нового вміння, дитина робить крок уперед у розвитку багатьох власних здібностей. Л.В. Кузнєцова вказувала, що, якщо поставити перед дитиною конкретну мету, – то в процесі просування до неї будуть розвиватися всі якості та сили, необхідні для її здійснення [8].

У праці виробляється одна з найважливіших якостей особи – самостійність. Основною умовою виховання цієї риси в учнів є створення ситуацій, в яких вони могли б повною мірою виявити активність та ініціативу. Ще К.Д. Ушинський говорив, про те, що в процесі виховання дитини дорослі повинні створювати умови, щоб вона максимально проявляла власні сили. "Все, що може дитина зробити сама, – зазначав він, – повинна зробити сама, і вона звикне знаходити в цьому велике задоволення, а головне – виховає в собі не фальшиве, а справжнє почуття незалежності, що ... ґрунтується на особистій праці, спирається на впевненість у своїх силах" [9].

Під впливом соціально-економічних змін в Україні почалося цілеспрямоване відродження культурної спадщини народу, а разом з ним і зростання зацікавленості школярів, учнів, студентів традиційними видами народних промыслів. Нові технології трудового навчання спираються на принцип варіантності програм, методів і організаційних форм освіти. Програми з трудового навчання є типовими і вони містять обов'язковий мінімум вимог до виховання, освіти і навчання.

Трудове навчання, як відомо, повинно спрямовуватися на розвиток творчих задатків школярів, розвивати здібності до конструювання, удосконалення вже відомого. Сучасним вимогам і потребам у нинішніх умовах відповідає ручна художня праця.

З метою перевірки впливу системи трудових вправ на розвиток психічних процесів у дітей був запланований і проведений констатуючий експеримент.

Експериментальна робота була спрямована на перевірку впливу трудових дій на розвиток психофізіологічних якостей дітей та здійснювалася в три етапи:

1. Обрання способів контролю, формування експериментальних груп та визначення практичних завдань.
2. Проведення перевірки ступеня впливу виконуваних трудових дій на розвиток особистісних якостей дітей.
3. Аналіз результатів та формування висновків.

Контрольними завданнями були обрані методи діагностики дитячого розвитку, запропоновані В.А. Худіком [10]. Для дослідження працездатності, виявлення виснажливості, стійкості уваги, використовувалась методика "Рахунок та обчислення по Крепеліну". Для перевірки інтелектуальної діяльності використовувалась методика "Виключення". Для перевірки запам'ятовування використовувалась "Тест зорової ретенції Бентона".

Гуртківцям центру творчого розвитку були запропоновані дані методики з метою перевірки пам'яті, уваги та інтелектуальної діяльності. Приклади завдань наведені в додатку А. Результати наведені в табл. 2.

Отримані дані поділили на дві групи: А група: низькі та середні, Б група: високі. Відповідно до отриманих даних було створено чотири групи: дві контрольні (А1 та Б1) і дві експериментальні (А2 та Б2).

		експ.			експ.			експ.	
A1	5,67	5,00	0,67	11,83	12,17	-0,34	29,33	30,50	-1,17
A2	6,00	5,17	0,83	11,33	13,00	-1,67	28,50	29,83	-1,33
B1	3,50	3,50	0,00	14,67	14,83	-0,16	36,83	37,17	-0,34
B2	3,57	3,43	0,14	14,57	14,86	-0,29	38,29	38,71	-0,42

Висновки.

1. Визначено, що творчість людини – це вміння реалізувати свої теоретичні знання і практичний досвід у вирішенні конкретної проблеми, новим, оригінальним способом. Творчі здібності можна визначити як індивідуальні характеристики особистості, обумовлені функцією розвитку задатків до створення об'єктивно чи суб'єктивно якісно нових матеріальних чи духовних цінностей.

2. Розвиток людини передусім визначається ступенем удосконалення її рухового аналізатора. Метою перевірки впливу системи трудових вправ на розвиток психічних процесів у дітей було запланований і проведений констатуючий експеримент.

3. В експерименті для дослідження працездатності, виявлення виснажливості, стійкості уваги, використовувалась методика "Рахунок та обчислення по Крепеліну". Для перевірки інтелектуальної діяльності використовувалась методика "Виключення". Для перевірки запам'ятовування використовувався "Тест зорової ретенції Бентона".

4. На основі проведеного дослідження виявили, що залучення школярів до виготовлення об'єктів складних форм та нестандартних (дрібних) розмірів сприяє більш ефективному розвитку особистісних якостей дитини в порівнянні з більш легким режимом навантаження органів чуття. Особливо ефективним, у плані розвитку особистості, є залучення дітей із середнім та низьким рівнем розвитку психофізіологічних якостей, оскільки за даними дослідження саме в дітей даної групи спостерігався найвищий прогрес.

ЛІТЕРАТУРА

1. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: навч. посібн. / П.А. М'ясоїд. – К.: Вища школа, 2000. – 479 с.
2. Теплов Б.М. Способности и одаренность // В кн.: Психология индивидуальных различий. Тексты / [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер]. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – С. 129 – 139.
3. Філософія: навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко, В.П. Розумний та ін.; [за ред. І.Ф. Надольного]. – К.: Вікар, 1997. – 584 с.
4. Неменский Б.М. Мудрость красоты: Опробл. эстет. воспитания / Б.М. Неменский. – М.: Просвещение, 1987. – 255 с.
5. Закатнов Д.А. Организационно-педагогические проблемы создания и функционирования межшкольного учебно-производственного компьютерного центра : дис. ... канд. пед. наук / Д.А. Закатнов – К., 1992. – 189 с.
6. Сеченов И.М. Избранные произведения, т. 1: Физиологии и психологии / И.М. Сеченов. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – С. 771 – 772.
7. Кольцова М.М. Двигательная активность и развитие функций мозга ребенка / М.М. Кольцова. – М.: Педагогика, 1973. – 144 с.
8. Общая психология: учеб. для студентов пед. ин-тов / А.В. Петровский, А.В. Брушлинский, В.П. Зинченко и др.; [под ред. А.В. Петровского]. – М.: Просвещение, 1986. – 464 с.
9. Ушинский К.Д. Твори. т. 6 / К.Д. Ушинський. – К.: Вища шк., 1955 – С. 317.
10. Худик В.А. Психологическая диагностика детского развития: Методы исследования / В.А. Худик. – К.: Освіта, 1992. – 220 с.
11. Барташнікова І.А. Розвиток уваги та творчих здібностей у дітей 5-7 років: Тести та ігри / І.А. Барташнікова, О.О. Барташніков. – Тернопіль: Богдан, 1998. – 85 с.
12. Коробова І.В. Розвиток дивергентного мислення учнів основної школи у навчанні фізики: Дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / І.В. Коробова. – Херсон, 2000. – 200 с.

Подано до редакції 06.10.09

РЕЗЮМЕ

Розглянуто діагностику впливу занять у позашкільних закладах на розвиток учнів та рівень творчих здібностей. Запропоновані методики щодо перевірки пам'яті, уваги та інтелектуальної діяльності учнів; вивчені особливості умовно-рефлекторної діяльності дітей залежно від ступеня включення рухів.

К.Ф. Мусаев

ДИАГНОСТИКА ВЛИЯНИЯ ЗАНЯТИЙ ВО ВНЕШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ НА РАЗВИТИЕ УЧЕНИКОВ РЕЗЮМЕ

Рассмотрена диагностика влияния занятий во внешкольных учреждениях на развитие учеников и уровень творческих способностей. Предложены методики проверки памяти, внимания и интеллектуальной деятельности учеников; изучены особенности условно-рефлекторной деятельности детей в зависимости от степени включения движений.

K.F. Musayev

DIAGNOSING THE INFLUENCE OF CLASSES AT OUT-OF-SCHOOL ESTABLISHMENTS ON PUPILS' DEVELOPMENT

SUMMARY

The article analyzes the diagnostics of influence of classes at out-of-school establishments on pupils' development and the level of their creative capabilities. The author suggests some methods of testing pupils' memory, attention and intellectual activity; analyzes features of children's activity based on conditioned reflexes due to the degree of including motions.
